

Tomasz Błaszczyk

Generalne Zgromadzenie Katolików Niemiec (Katholikentage) na Śląsku w XIX wieku i jego postanowienia

Saeculum Christianum : pismo historyczno-społeczne 11/1, 85-98

2004

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KS. TOMASZ BŁASZCZYK

GENERALNE ZGROMADZENIA KATOLIKÓW NIEMIEC (KATHOLIKENTAGE) NA ŚLĄSKU W XIX WIEKU I JEGO POSTANOWIENIA

Wstęp

W 1848 r. Europa doznała potężnego wstrząsu, który nie tylko zachwiał tronami, ale naruszył stary porządek. Pod wpływem wybuchu nowej rewolucji w Paryżu, która miała miejsce w lutym 1848 r., także i w Niemczech doszło do rozruchów¹. Były one mniej krwawe niż we Francji. Przyczyny wybuchu rewolucji, która przybrała miano Wiosny Ludów, leżały w złym położeniu chłopstwa, w kryzysie rzemiosła, a przede wszystkim w zagadnieniu zjednoczenia narodowego². W ruchu rewolucyjnym w Niemczech wzięli udział rzemieślnicy, robotnicy, studenci, a także i chłopi. Ci ostatni, nie potrafiąc stworzyć ogólniejszych ram organizacyjnych, wysuwali żądania tylko natury ekonomicznej. Dokonując rabunków i podpalając dwory, niszczyli dokumenty z dowodami własności, a otrzymując obietnice zaprzestawali dalszych działań.

Wiadomości o wypadkach paryskich wywołały w całych Niemczech ferment społeczny, który ujawnił się w organizowaniu masowych zebrań. Podczas ich trwania postulowano między innymi zwołanie parlamentu ogólnoniemieckiego. Ponadto zamieszki rewolucyjne, które miały miejsce 17 marca 1848 r. w Berlinie, przyczyniły się do zniesienia przez króla pruskiego Fryderyka Wilhelma IV cenzury i zwołania sejmiku pruskiego. Następnego dnia podczas dziękiżycznej manifestacji doszło do starcia tłumów z wojskiem, w wyniku którego zginęło około 200 osób. W związku z tymi wydarzeniami król pruski w swej odezwie do berlińczyków zapowiedział wycofanie wojska z miasta i amnestię dla więźniów politycznych. Dnia 29 marca powołał nowy rząd, którego premierem został nadreński liberał i bogaty przemysłowiec Ludolf Camphausen³. Na początku kwietnia sejm uchwalił ordynację wyborczą do pruskie-

¹ J. K r a s u s k i, *Historia Niemiec*. Wrocław 1998, s. 196.

² M. Ż y w c z y ń s k i, *Historia powszechna 1789-1870*. Warszawa 1964, s. 321.

³ R. W e b e r, *Die Bourgeoisie in der Regierung. W: Illustrierte Geschichte der deutschen Revolution 1848/49*. Red. W. S c h m i d t. Berlin 1988, s. 102.

go zgromadzenia narodowego, według której wybory miały być powszechne i równe, ale dwustopniowe.

Bieg wydarzeń spowodował, że 28.03.1849 r. niemieckie Zgromadzenie Narodowe we Frankfurcie nad Menem uchwaliło konstytucję Rzeszy Niemieckiej, która nie różniła się niczym istotnym od pruskiej konstytucji z 5.12.1848 r. nadanej przez króla Prus. Zapewniała ona Kościołowi wolność w sferze sprawowania kultu oraz niezależność Kościoła od państwa, a w konsekwencji swobodę porozumiewania się z przełożonymi kościelnymi. Państwo tym samym pozbawiało się możliwości ingerowania w nadawanie beneficjów, a katolikom przyznawało prawo swobodnego zrzeszania się⁴. Ponadto Landtag pruski zatwierdził wolność prasy, zebrań, stowarzyszeń i wyznania⁵.

Trwałym następstwem Wiosny Ludów była zatem niezawisłość Kościoła. Państwo, tracąc kontrolę nad Kościołem, dawało mu możliwość wpływu na szkołę i na zawieranie małżeństw. Kościół korzystał także z pomocy finansowej państwa, które mając charakter protestancki preferowało z wyznawców tego wyznania, a Kościół katolicki spychało do enklawy, co przynosiło mu zwolenników i budziło wśród katolików świadomość religijną⁶.

Określenie sytuacji w jakiej znalazł się Kościół w Niemczech spowodowało debatę biskupów niemieckich nad stanem Kościoła katolickiego oraz sytuacją katolicyzmu w ich krajach⁷. Tym samym 23.10.1848 r. odbyła się w Würzburgu pierwsza ogólnoniemiecka Konferencja Biskupów pod przewodnictwem abpa kolońskiego Jana Geissela, który był głównym organizatorem tego spotkania⁸.

Wśród podstawowych tematów poruszanych podczas tej konferencji było określenie stosunku Kościoła do szkoły oraz państwa. Biskupi opowiedzieli się za obroną praw Kościoła odnośnie religijnego wychowania młodego pokolenia zważywszy, że parlament frankfurcki próbował oddzielić szkołę od Kościoła. Biskupi dostrzegali zakusy nowoczesnego państwa, które poprzez osłabienie szkolnictwa katolickiego, dążyło do całkowitego odchrystianizowania narodu. Dlatego też hierarchowie Kościoła katolickiego w Niemczech postulowali, aby

⁴ R. A u b e r t, *Kościół katolicki od kryzysu 1848 roku do pierwszej wojny światowej*. W: *Historia Kościoła*. Red. R. A u b e r t, P. E. C r u n i c a n, J. T. E l l i s, F. B. P i k e, J. B r u l s, J. H a j j a r. T. 5. Warszawa 1985, s. 28; S. S c h m i d t, *Das Frankfurter Parlament und die Hoffnungen des Volkes*. W: *Illustrierte Geschichte...*, s. 132.

⁵ T. S o l s k i, *Życie i działalność błogosławionego księdza Adolfa Kolpinga (1813-1865)*. Kraków 1999, s. 37.

⁶ J. K r a s u s k i, *Kulturkampf. Katolicyzm i liberalizm w Niemczech XIX wieku*. Poznań 1963, s. 105.

⁷ G. S c h e e m a n n, *Fürstbischof Förster auf der Würzburger Bischofsversammlung*. Stimmen aus Maria Laach. T. 16: 1878, s. 22-23.

⁸ F. G o ł ę b i o w s k i, *Geissel Johannes*. W: *Encyklopedia Katolicka*. T. 5. Lublin 1989, kol. 931.

w istniejących szkołach zwalczać tendencje antyreligijne i antykatolickie, a także zachęcać duchowieństwo katolickie i wiernych do tworzenia nowych szkół katolickich oraz finansowego ich wspierania. Odnośnie kwestii stosunku Kościoła do państwa biskupi podkreślili, że Kościół dobrowolnie nie zrezygnuje ze swoich praw i w dalszym ciągu będzie korzystał z pomocy państwa, a gdyby władze odmówiły mu swojej pomocy, wówczas Kościół będzie dochodził swoich praw na drodze prawa kanonicznego i cywilnego⁹.

1. Powstanie katolickich zrzeszeń

Zdecydowane stanowisko biskupów niemieckich spowodowało konsolidację ośrodków katolickich, które zdecydowane były bronić praw Kościoła. Wykorzystując „zdobycze” marcowe, zwłaszcza wolność zrzeszania się, katolicy powzięli myśl publicznej obrony swych politycznych praw oraz organizowania się w związkach politycznych¹⁰. Przy pomocy już istniejących i prężnie działających zrzeszeń oraz towarzystw katolickich mieli nadzieję, że ponownie zdobędą prawa dla Kościoła, które zostały utracone na skutek sekularyzacji i tym samym będą mogli domagać się nowych praw wolnościowych dla katolików¹¹.

Już 23.03.1848 r. moguncki kanonik katedralny Adam Franciszek Lennig oraz profesor Rissel założyli w Mainz *Zrzeszenie św. Piusa dla religijnej wolności*, które domagało się od frankfurckiego Zgromadzenia Narodowego uwzględnienia w życiu politycznym także interesów katolickich. Celem dobrego wykorzystania politycznych dążeń katolików Adam Lennig wezwał przedstawicieli wszystkich zrzeszeń św. Piusa na I Kongres Katolików do Mainz, który odbył się w dniach 3-6 października 1848 r. Tutaj na wzór irlandzkiego *Catholic Association* ukonstytuowało się Katolickie Zrzeszenie Niemiec, którego celem było wykorzystanie i użytkowanie wolności dla dobra religii i Kościoła, a także angażowanie się Kościoła w wychowanie i kształtowanie świadomości religijnej katolików poprzez skonkretyzowane działania¹².

Równoległe do działań Lenniga w Mainz, podobne stowarzyszenia powstały w Limburgu, gdzie ich założycielem był Ernest Lieber, a także na Śląsku, gdzie wiodącą rolę odgrywał ks. Józef Wick¹³. Dzięki jego osobistemu zaangażowaniu w przeciągu miesiąca czasu wrocławski związek liczył ponad 2000 osób,

⁹ G. S c h e e m a n n, *Fürstbischof Förster...*, s. 27-28.

¹⁰ E. S c h m i d t - V o l k m a r, *Der Kulturkampf in Deutschland 1871-1890*. Göttingen 1962, s. 24-31.

¹¹ T. G r o s s m a n n, *Katholikentage*. W: *Lexikon für Theologie und Kirche*. T. 5. Freiburg 1996, kol. 1340.

¹² W. M a r s c h a l l, *Geschichte des Bistums Breslau*. Stuttgart 1980, s. 134.

¹³ Zob. T. B ł a s z c z y k, *Józef Wawrzyniec Wick – śląski działacz społeczny (1820-1903)*. Saeculum Christianum. R. 10: 2003, nr 2, s. 226.

a po upływie 2 lat na Śląsku istniało ponad 130 zrzeszeń filialnych związku¹⁴. Podczas organizowanych spotkań wygłaszane były odpowiednie prelekcje i referaty, które prezentowane były przez wybitne osobowości świata duszpasterskiego oraz uniwersyteckiego.

Działalność poszczególnych zrzeszeń i forma ich spotkań zależna była od możliwości twórczych i potencjału intelektualnego danego środowiska katolików. Nie ulega jednak wątpliwości, że siłą tych zrzeszeń była chęć uaktywnienia katolików w skutecznym zaradzaniu wszelkim problemom natury społecznej, jak również ukazania roli Kościoła w ich rozwiązywaniu. Jednakże dla ukazania nie tylko siły Kościoła, lecz przede wszystkim realizowania wspólnie wytyczonego celu, katolicy Niemiec wyznaczali sobie coroczne spotkania, podczas których omawiali bieżące problemy, jak również w odpowiednio sformułowanych postulatach wytyczali sobie program dalszego działania.

2. Spotkania katolików niemieckich na Śląsku

Działalność katolickiego zrzeszenia na Śląsku doprowadziła do powstania pożytecznych dla Kościoła inicjatyw, które ożywiły życie religijne na Śląsku, stając się impulsem do dalszych praktycznych działań, z których wyrosły znaczące organizacje religijno-polityczne, jak również wspólnoty zakonne. Z inicjatywy śląskiego oddziału centralnego zrzeszenia katolików powstały między innymi: biblioteki ludowe, katolickie stowarzyszenie czeladników, a także pierwsze żłobki dziecięce¹⁵. Istotnym przedsięwzięciem katolickiego zrzeszenia na Śląsku było powstanie, z inicjatywy ks. Józefa Wicka, pierwszego stowarzyszenia kobiet, liczącego około 3000 panien i wdów, z którego wyrosło Zgromadzenie Sióstr św. Jadwigi¹⁶.

Ta wzmożona działalność zrzeszenia katolików na Śląsku spowodowała, że Wrocław został wybrany na miejsce II Spotkania Katolików Niemieckich¹⁷. Ponieważ kilka dni wcześniej we Wrocławiu wprowadzono stan wyjątkowy ze względu na krawe zamieszki, które doprowadziły do zastrzelenia naczelnika poczty i policjanta, władze świeckie początkowo negatywnie ustosunkowały się do organizacji kongresu, obawiając się dalszych rozruchów w mieście. Jednak-

¹⁴ J. W i c k, *Aus meinem Leben. Aufzeichnungen zu meinem fünfzigjährigen Priester-Jubiläum für den mir stets wohlgefiunt gewesenen schlesischen katholischen Clerus das katholische Volk*. Breslau 1895, s. 24.

¹⁵ T a m ż e, s. 26-27.

¹⁶ J. W i t t i g, *Der Breslauer Domherr Robert Spiske und sein Werk*. Breslau 1921, s. 46-47; G. A. N i e d z i e l a, *Jadwizanki w służbie Kościoła*. Wrocław 1985, s. 16; J. S w a s t e k, *Ksiądz Robert Spiske i założone przez niego Zgromadzenie Sióstr Świętej Jadwigi*. W: *Klasztor w mieście średniowiecznym i nowożytnym*. Red. M. D e r w i c h, A. P o b ó g - L e n a r t o w i c z. Wrocław-Opole 2000, s. 616.

¹⁷ T. G r o s s m a n n, *Katholikentage*, kol. 1341.

że po wspólnych uzgodnieniach, komendant policji hr. von Monts udzielił zgody na organizację II Powszechnego Spotkania Katolików Niemieckich, wyrażając nadzieję, że „cały Wrocław stanie się katolickim zrzeszeniem”¹⁸. Tym samym 9 maja 1849 r. mogło rozpocząć się powszechne zgromadzenie katolików z całych Niemiec, które trwało do 12 maja 1849 r. Obradom przewodniczył Mayrycy Lieber z Samborga, który wraz z mogunckimi przedstawicielami zrzeszeń katolickich św. Piusa, uznał wrocławskie zrzeszenie jako prężnie działające i skutecznie rozwiązujące kwestie socjalne¹⁹.

W II połowie XIX wieku Wrocław miał możliwość organizowania jeszcze dwóch powszechnych zjazdów katolików niemieckich. Pierwszy z nich odbył się w dniach 8-12 września 1872 r.²⁰ Był to czas pojawiających się restrykcji państwowych względem Kościoła katolickiego, które przybrały miano Kulturkampf. Celem zapobieżenia zakazowi prawnego zrzeszania się, rok wcześniej zmieniono nazwę spotkań na Generalne Zgromadzenie Katolików Niemiec. Dla przygotowania tych spotkań i realizacji ich postanowień w 1868 r. wybrano Komitet Centralny. Jego przewodniczącym został Karol Löwenstein, który od 1872 r. działał jako jedyny komisarz zgromadzenia generalnego²¹.

Członkami Komitetu Centralnego XXII Generalnego Zgromadzenia Katolików Niemiec we Wrocławiu zostali: proboszcz katedry i wikariusz generalny ks. Józef Neukirch oraz ojciec duchowny alumnatu wrocławskiego ks. Ferdinand Speil, a także lekarz Dawid Rosenthal²². W zaproszeniu skierowanym do katolików niemieckich wskazali oni na wzrastający ucisk Kościoła katolickiego, który przez władze państwowe uważany był za wroga państwa. Dlatego też w swojej odezwie wskazywali, że współdziałanie i ścisły związek wiernych z duszpasterzami pozwoli na ostateczne zwycięstwo w sprawach religijno-kościelnych²³. Spotkania odbywały się w domu św. Wincentego oraz w pomieszczeniach Strzelców. W domu św. Wincentego, które było własnością ordynariusza, odbywały się posiedzenia zamknięte oraz wspólne posiedzenia poszczególnych komitetów tematycznych. Natomiast w udostępnionym przez miasto domu Strzelców miały miejsce publiczne zgromadzenia. Ponadto kongresowi towarzyszyły koncerty i wystawy zorganizowane przez katolickie kasyno²⁴.

Odnośnie postanowień Generalne Zgromadzenie wzywało wszystkich katolików do uczestnictwa w nabożeństwach i modlitwach w intencji prześladowanego papieża i uciskanego Kościoła. Ponadto wyrażało współczucie jezuitom,

¹⁸ J. W i c k, *Aus meinem Leben...*, s. 28.

¹⁹ T a m ż e.

²⁰ T. G r o s s m a n n, *Katholikentage*, kol. 1341.

²¹ T a m ż e, kol. 1340.

²² *Verhandlungen der XXII. General-Versammlung der Katholiken Deutschlands zu Breslau am 9. 10. 11. und 12. September 1872. Nach Stenographischer Aufzeichnung*. Breslau 1872, s. 6.

²³ T a m ż e, s. 9.

²⁴ T a m ż e, s. 15.

których najbardziej dotknęły ustawy Kulturkampf²⁵. Szczególną uwagę poświęcono Misyjnemu Towarzystwu św. Ksawerego, prosząc biskupów niemieckich o przyznanie corocznej przynajmniej jednej kolekty na jego rzecz. Równocześnie zachęcano wydawców pism ludowych do prezentowania działalności tego towarzystwa na łamach swoich periodyków²⁶. W ramach tematyki misyjnej daleko idącym postulatem była zachęta do założenia szkoły gimnazjalnej, kształcącej kandydatów do duszpasterstwa misyjnego w krajach zamorskich, zwłaszcza w Ameryce. Dlatego też inicjując powstanie takiej szkoły Komitet zobowiązał się do rozmów w tej sprawie z prymasem Ameryki²⁷.

Generalne Zgromadzenie Katolików Niemiec, dostrzegając olbrzymie niebezpieczeństwo w kwestiach wychowania młodzieży, która narażona była na niepomamowany konsumpcjonizm i skrajny materializm, zachęcało chrześcijańskich rodziców do wzmoczonej troski o domowe wychowanie i nauczanie. Wzywano przeto wszystkich katolickich rodziców do pielęgnowania karności domowej, a także do wyrabiania pobożności, w czym pomocnym środkiem miało być Towarzystwo Matek Chrześcijańskich. Postulowano także zakładanie i wspieranie katolickich zrzeszeń zajmujących się wychowaniem, których zadaniem miałyby być ochrona młodzieży przed nauczycielami, preferującymi religijną obojętność i fałszywy liberalizm²⁸. Powstanie zrzeszeń o charakterze wychowawczym było tym bardziej wskazane, że nowa ustawa o nadzorze szkolnym nie oferowała katolikom wystarczającej rękojmi dobrego chrześcijańskiego wychowania²⁹. Generalne Zgromadzenie w sposób szczególnie akcentowało apostolat modlitwy do Najświętszego Serca Jezusowego i Niepokalanego Serca Maryi, zachęcając katolickie matki do czytania książki Cramera „Die christliche Mutter”³⁰.

Nie ulega wątpliwości, że jednym z ważnych tematów poruszanych na kongresie była kwestia problemów socjalnych. Generalne Zgromadzenie wzywało przeto wszystkich katolików do czynnego udziału w rozwiązywaniu nabrzmiałej sytuacji społecznej i usuwaniu niedostatków socjalnych. Uważano, że pierwszym krokiem do złagodzenia sytuacji będzie możliwość szczegółowego zapoznania się z problemem społecznym w czym pomoc miały specjalistyczne czasopisma chrześcijańsko-społeczne wydawane w Aachen. Wnioskowano także, aby powoływać do życia lokalne instytucje, które w miarę swych możliwości chroni-

²⁵ *Verhandlungen der XXII. General-Versammlung...*, s. 275.

²⁶ *T a m ż e*, s. 275-276.

²⁷ *T a m ż e*, s. 276.

²⁸ *T a m ż e*, s. 279-280.

²⁹ *Gesetz, betreffend die Beaussichtigung des Unterrichts und Erziehungswesens. Vom 11. März 1872*. Zob. J. K i s s l i n g, *Geschichte des Kulturkampfes im Deutschen Reich. Im Auftrage des Centralkomitees für die Generalversammlungen der Katholiken Deutschlands*. T. 2. Freiburg im Br. 1913, s. 460-461.

³⁰ *Verhandlungen der XXII. General-Versammlung...*, s. 276.

łyby robotników i ich rodziny przed ubóstwem oraz zapewniałyby im, w obliczu grożącego niedostatku, ochronę i wsparcie. Ponadto celem ochrony robotników przed wyzyskiem postulowano utworzenie kas zapomogowych, które działałyby na bazie chrześcijańskiej Caritas. Potrzebą chwili okazało się również tworzenie kas ochrony i oszczędności, które wspierałyby proces oszczędzania, a mniej za-
możnym dawało by możliwość korzystania z większego kredytu, co w ostateczności przyczyniło by się do zachowania i wzmocnienia stanu średniego społeczeństwa. Ponadto godnym uwagi był wniosek posiadania przez każdą rodzinę własnego mieszkania oraz umożliwienie robotnikom i urzędnikom państwowym nabycie przez spadek na własność mieszkania i to za niską opłatą.

Delegaci Generalnego Zgromadzenia Katolików Niemiec polecali także wspieranie niezależnego rzemiosła i rolnictwa, postulując odpowiednie ich wzmocnianie bądź zakładanie nowych. W realizacji tego postulatu pomocnym miało się okazać ustawodawstwo państwowe, które mimo wszystko niszczyło prywatną inicjatywę. Ponieważ w tym okresie pomoc państwa w usuwaniu wszelkich niedostatków społecznych była niedostateczna, dlatego też postulowano, aby przy wyborach do parlamentu głosować na tych ludzi, którzy na drodze ustawodawczej przyczynią się w przyszłości do rozwiązania trudnych spraw socjalnych³¹. Nie pominięto także kwestii świętowania niedzieli jako dnia Pańskiego, zważywszy, że państwo o prowienencji protestanckiej czyniło wszystko, by zakłócić porządek niedzielnego dnia świątecznego, pozbawiając go charakteru dnia wolnego od pracy. Tym samym Generalne Zgromadzenie Katolików Niemiec postanowiło przesłać do Parlamentu petycję, w której żądano zadekretowania w ustawach państwowych w formie zapisu ustawodawczego, traktowania niedzieli jako dnia wolnego od pracy³².

Wszystkim katolikom Generalne Zgromadzenie przypominało o obowiązku wspierania katolickich periodyków poprzez abonament, kolportaż, ogłoszenia prasowe, a także tworzenie lokalnych towarzystw czytelniczych prasy katolickiej. Ponadto postulowano, aby dla katolickich studentów Niemiec stworzyć organ prasowy, którego zadaniem miało by być prezentowanie ich interesów oraz ułatwianie im zawierania między sobą i z osobami spoza grupy studenckiej kontaktów oraz ich podtrzymywanie³³. Odnośnie sztuki chrześcijańskiej postulowano, by jej nauczanie było włączone do programu duchownych instytucji szkolnych, a także, by celem jej krzewienia wspierać towarzystwa artystyczne i artystów³⁴.

Podobna grupa tematyczna była podejmowana podczas kolejnego już XXXIII Generalnego Zgromadzenia Katolików Niemiec, które miało miejsce we Wro-

³¹ *Verhandlungen der XXII. General-Versammlung...*, s. 277-278.

³² *T a m ż e*, s. 278.

³³ *T a m ż e*, s. 279.

³⁴ *T a m ż e*, s. 278.

ławiu w dniach od 29 sierpnia do 2 września 1886 r.³⁵ Spotkanie to miało szczególnie charakter, ponieważ odbywało się w czasie zaprzestania funkcjonowania ustawodawstwa Kulturkampf. Niemniej jednak uczestnicy tego kongresu dostrzegali wielkie zniszczenia i spustoszenia jakie wyrządziło państwo poprzez ustanowienie prawnych norm celem całkowitego podporządkowania Kościoła, a przede wszystkim zniszczenia tego, co katolickie. Skutkiem takiego działania państwa względem Kościoła katolickiego i jego wiernych była szybko rosnąca demoralizacja i „zdziczenie obyczajów” szerokich kręgów niemieckiej ludności. Następstwem Kulturkampf było także zachwianie wszelkich autorytetów zarówno kościelnych jak i państwowych³⁶. Dlatego też zarząd katolickiego zrzeszenia z Aachen wnioskował o wzmoczenie sił celem usunięcia wszystkich pozostałości i następstw prawodawstwa Kulturkampf. Równocześnie wysuwano żądanie ustanowienia dla Kościoła pełnej niezależności, a zgromadzeniom zakonnym przyznania całkowitej wolności działania i nieograniczonej możliwości przebywania w państwie niemieckim. Tym samym wnioskowano o umożliwienie powrotu tym zgromadzeniom, które zajmowały się nauczaniem i wychowaniem, a także działalnością duszpasterską i misyjną. Optując za braćmi szkolnymi, franciszkanami, redemptorystami, jezuitami, urszulankami oraz za Zgromadzeniem Sióstr od Ubogiego Dzieciątka Jezus, delegaci Generalnego Zgromadzenia uważali, że zakony te, dzięki moralnemu oddziaływaniu, przyczynią się do konsolidacji katolików w walce z demoralizacją ludności niemieckiej³⁷. W związku z tym zobowiązano poszczególne związki, zrzeszenia i towarzystwa do dokonania spisu literatury młodzieżowej, która byłaby pomocna dla rodziców i nauczycieli w realizowaniu przez nich zadań wychowawczo-pedagogicznych, a młodzież chroniłaby przed lekturą nieobyczajną i antyreligijną³⁸. Ponadto wyrażano oczekiwanie, że w szkołach wyznaniowych będzie zapewniony wpływ Kościoła poprzez możliwość udzielania i prowadzenia nauki religii i to w języku ojczystym. Odnośnie sztuki chrześcijańskiej jednym z postanowień był postulat zgłaszania sakralnej sztuki o wartości historycznej do odpowiedniej instytucji diecezjalnej, która zajęłaby się jej naukowym opracowaniem³⁹. Pomocne w tym miało być założenie odpowiedniego organu prasowego, w którym grupa rzeczoznawców oraz miłośników sztuki zajmowałaby się nie tylko opisem, lecz również ochroną zabytków sakralnych⁴⁰.

³⁵ T. G r o s s m a n n, *Katholikentage*, kol. 1341.

³⁶ *Verhandlungen der XXXIII. General-Versammlung der Katholiken Deutschlands zu Breslau vom 29. August bis 2. September 1886. Nach Stenographischen Aufzeichnungen herausgegeben vom Local-Comité*. Breslau 1886, s. 323.

³⁷ T a m ż e, s. 324.

³⁸ T a m ż e, s. 329.

³⁹ T a m ż e, s. 328.

⁴⁰ T a m ż e.

Każdego roku Generalne Zgromadzenie kładło główny akcent na misje katolickie. Również podczas wrocławskiego spotkania katolików niemieckich podjęto tę ważną dla Kościoła katolickiego tematykę, polecając między innymi związek św. Józefa, którego zadaniem była pomoc duszpasterska dla niemieckich szkół we Francji, Angli oraz Belgii. Jedną z rezolucji kongresu było zalecenie wspierania Towarzystwa św. Bonifacego, a także Towarzystwa Rozkrzewiania Wiary oraz Towarzystwa Dzieciństwa Jezusowego. Ponadto szczególnym uznaniem cieszyło się Towarzystwo św. Wincentego, którego zadaniem było niesienie pomocy i zapobieganie socjalnej biedzie szerokich grup ludności⁴¹. Dla wspierania katolickich i niemieckich interesów w Ziemi Świętej polecano finansowe wsparcie Towarzystwa Świętego Grobu, jak również Zrzeszenia Palestyny, którego zadaniem było ożywienie współpracy katolików niemieckich na rzecz utworzenia państwa palestyńskiego⁴².

Na skutek ustawodawstwa Kulturkampf, a przede wszystkim wielkiej nędzy spowodowanej uciskiem ekonomicznym w Niemczech nastąpiła masowa emigracja katolików niemieckich. Większość z nich udawała się do Ameryki, część do Anglii i Holandii, a tylko nieliczni zdecydowali się na osadzenie się w Afryce. Niemieccy emigranci często czuli się zagubieni w nowych miejscach pobytu. Nie znając do końca miejscowych realiów pozostawali bez mieszkania i pieniędzy. Dlatego też Generalne Zgromadzenie przestrzegało przed podejmowaniem pochopnych decyzji rzutujących na całe życie, a w razie szczególnych okoliczności, zmuszających do opuszczenia Ojczyzny, polecało nawiązanie kontaktu z zrzeszeniem św. Rafała, które oferowało bezpłatną poradę i w miejscach docelowych zatrudniało mężów zaufania. Służyli oni emigrantom nie tylko radą, lecz także pomocą w pierwszych tygodniach ich pobytu na obczyźnie, zajmując się zakwaterowaniem, wymianą pieniędzy oraz wskazaniem odpowiednich banków celem zdeponowania swoich oszczędności⁴³.

Delegaci XXXIII Generalnego Zgromadzenia katolików niemieckich z wielką troską zapoznali się z sytuacją socjalną środowiska robotniczego. W duchu odpowiedzialności za jego los przyjęli deklarację ochrony chorych i niepełnosprawnych robotników, jak również wnioskowali o otoczenie ochroną i opieką zdrowych robotników poprzez wyznaczenie dla nich stałego czasu pracy. Kongres postulował także o ograniczenie czasu pracy kobiet i dzieci. Ponadto wnioskował o zapewnienie młodym rzemieślnikom odpowiednich przywilejów, które motywowałyby ich do samodzielnego uprawiania rzemiosła. Dlatego też polecano zakładanie katolickich związków związkowych, do prowadzenia których zachęcano duchownych i ofiarny laikat⁴⁴. Jako potrzebę

⁴¹ *Verhandlungen der XXXIII. General-Versammlung...*, s. 326.

⁴² *T a m ż e*, s. 325.

⁴³ *T a m ż e*.

⁴⁴ *T a m ż e*, s. 328.

chwili zalecano pilne zakładanie związków robotniczych męskich i żeńskich, a dla robotnik także hospicjów⁴⁵. W związku z szerzącą się w środowisku robotniczym i wiejskim plagą alkoholizmu żądano od katolików poświęcenia uwagi temu zjawisku, a odpowiednie organy państwowe przynaglano do uruchomienia wszystkich dostępnych środków celem zapobieżenia nałogowi pijaństwa. Dlatego też wzywano do tworzenia i wspierania towarzystw i bractw trzeźwościowych⁴⁶.

Pod koniec XIX w. Śląsk gościł kolejny raz delegatów Generalnego Zgromadzenia Katolików Niemiec, które tym razem odbyło się w dniach 27-31 sierpnia 1899 r. w Nysie⁴⁷. Wybór „śląskiego Rzymu” nie był przypadkowy, ponieważ usytuowanie tego miasta blisko granicy z Austrią stwarzało możliwość uczestniczenia w Kongresie także austriackim katolikom. Ponadto spotkanie to miało stać się okazją do przeżywania okrągłej 50 rocznicy pierwszego na Śląsku spotkania katolików⁴⁸. Dla potrzeb Generalnego Zgromadzenia w Nysie powołano 8 komitetów problemowych, nad którymi nadzór sprawowali prezydent kongresu oraz przedstawiciele komitetu centralnego⁴⁹.

Wśród pierwszych postulatów kongres domagał się przywrócenia papieżowi pełnej niezależności, uważając, że Stolicy Apostolskiej należy przywrócić rolę negocjatora i rozjemcy w spornych kwestiach między narodami i państwami. Wszystkich katolików wezwano do podjęcia wszelkich możliwych środków celem przeciwstawiania się tendencji usuwania nauki i zasad Kościoła katolickiego z życia społecznego, rodziny, szkoły oraz państwa, co miało odwieść wiernych od wiary chrześcijańskiej, a nawet od Boga⁵⁰. Dlatego też Kongres, celem zniewolowania wpływów liberalnego państwa na życie rodzin, polecał wszystkim katolickim rodzinom zakładanie i wstępowanie do Towarzystwa Chrześcijańskiej Rodziny⁵¹.

W sprawach odnoszących się do misji Generalne Zgromadzenie alarmowało o wspieranie Towarzystwa św. Franciszka Ksawerego, które zajmowało się misjami zagranicznymi. Z bólem dostrzegano fakt, że stale wzrastająca we wcześniejszych latach liczba misjonarzy zaczęła gwałtownie maleć z powodu braku codziennych środków utrzymania. Dlatego też kongres pilnie wzywał katolików do finansowego wspierania tego dzieła misyjnego⁵². Opiece polecano także Towarzystwo św. Józefa dla wspierania pracy duszpasterskiej

⁴⁵ *Verhandlungen der XXII. General-Versammlung...*, s. 327.

⁴⁶ T a m ż e, s. 328.

⁴⁷ T. G r o s s m a n n, *Katholikentage*, kol. 1341.

⁴⁸ *Verhandlungen der 46. General-Versammlung der Katholiken Deutschlands zu Neisse vom 27. bis 31. August 1899. Herausgegeben vom Lokal-Komitee zu Neisse*. Neisse 1899, s. 11.

⁴⁹ T a m ż e, s. 18-19.

⁵⁰ T a m ż e, s. 353-354.

⁵¹ T a m ż e, s. 355.

⁵² T a m ż e, s. 356.

wśród niemieckich katolików pozostających na obczyźnie, jak również Towarzystwo św. Piotra Kanizego, którego zadaniem było szerzenie kultu tego świętego, a także wielostronne zaangażowanie katolików na rzecz Kościoła katolickiego. W związku z 50 rocznicą utworzenia Towarzystwa św. Bonifacego kongres wyrażał zadowolenie z jego pracy, życząc mu, aby wspierany przez katolików niemieckich zniwelował straty jakich Kościół doznał na terenach protestanckich i mieszanych wyznaniowo w Niemczech⁵³. Ponadto na rzecz Towarzystwa św. Bonifacego postanowiono przeznaczyć nadwyżkę finansową funduszu rezerwowego kongresu powyżej progu kapitałowego 30.000 marek⁵⁴.

Najwięcej jednak uwagi poświęcono sprawom społecznym, wśród których na czoło wysunęły się kwestie rolnicze. Istniejące zubożenie tej grupy społecznej przynaglało delegatów kongresu do ukazania potrzeby zakładania związków oraz zrzeszeń rolniczych, a także kas pożyczkowych, które wspierałyby inicjatywy rolnicze. Ponadto uważano, że niedostatki gospodarstw rolnych miały swe źródło w braku pracowników rolnych i służących. Dlatego też zalecano zakładanie zrzeszeń pracowników wiejskich i służących, których zadaniem miało być ich religijne i moralne kształcenie oraz roztoczenie nad nimi dobroczynnej opieki ekonomicznej. Tym samym dążono do podniesienia rangi pracowników rolnych. Równocześnie wzywano właścicieli ziemskich do współpracy w realizacji tego postulatu. Generalne Zgromadzenie zachęcało wszystkich zainteresowanych do zakładania wiejskich szkół gospodarstwa domowego, w których zaznajamiano by wiejskie kobiety z pracą domową, a córkom rolników ukazano by chrześcijański ideał kobiety⁵⁵. Odnośnie kwestii robotniczych kongres zalecał pilne studiowanie encykliki papieża Leona XIII *Rerum novarum*, w oparciu której wszystkie stowarzyszenia i związki robotnicze mogły znaleźć praktyczne rozwiązania kwestii socjalnych. Ponadto zachęcano duchownych i laików do poświęcenia się studiom akademickim z ekonomii narodowej, by w późniejszym okresie już jako działacze i współpracownicy różnych towarzystw i instytucji społecznych mogli fachowo popierać katolickie żądania natury społecznej⁵⁶. Robotników i czeladników zachęcano do wzięcia udziału w kursach pouczających w ramach swoich towarzystw, by dzięki temu byli dobrze przygotowani nie tylko do dyskusji, ale także do zabierania głosu w sprawach publicznych⁵⁷. W odniesieniu do katolickich związków czeladniczych Generalne Zgromadzenie zalecało tworzenie branżowych oddziałów specjalizacji rzemieślniczej, których zadaniem byłoby popieranie dążeń do doskonalenia

⁵³ *Verhandlungen der XXII. General-Versammlung...*, s. 357.

⁵⁴ *T a m ż e*, s. 354.

⁵⁵ *T a m ż e*, s. 359.

⁵⁶ *T a m ż e*, s. 360.

⁵⁷ *T a m ż e*, s. 355.

zawodowego poszczególnych członków związku⁵⁸. Również polecano troskę o młodych robotników i rzemieślników poprzez zakładanie dla nich odpowiednich związków⁵⁹. Rzemieślników i czeladników zachęcano do aktywnego udziału w wyborach do izby rzemieślniczej i czeladniczej oraz wyrażano przekonanie o konieczności wprowadzenia świadectwa umiejętności⁶⁰.

Narastające antagonizmy między pracodawcami a robotnikami, które były powodem strajków przyczyniały się do organizowania się środowiska robotniczego w związki zawodowe. Kościół popierał powstawanie branżowych związków zawodowych, uważając je za instrument duszpasterski⁶¹. Także Zgromadzenie Gerałne Katolików Niemiec z naciskiem wzywało świat pracy do zakładania i organizowania się w katolickie związki robotnicze, by zaradzić gospodarczo-ekonomicznym potrzebom środowiska robotniczego, a tym samym przyczynić się do spokoju społecznego⁶².

Ważnym postulatem natury społecznej był wniosek ograniczenia, a nawet zlikwidowania zatrudnienia mężatek, jak również dzieci zatrudnionych w fabrykach przemysłowych. Równocześnie domagano się rozszerzenia praw chroniących dzieci i zamężne kobiety⁶³.

Komitet do spraw szkolnictwa i nauczania postulował, by nauka religii we wszystkich szkołach typu ludowego była prowadzona w języku ojczystym. Popierał także działalność szkół prywatnych zarówno klasztornych jak i świeckich, pragnąc, by uzyskały one swoją dawną świetność pod względem poziomu nauczania i wychowania, a dzięki odpowiedniej kadrze nauczycielskiej osiągnęły szczyt swoich możliwości edukacyjnych. Pomocnym w tym względzie było popieranie katolickiej literatury pięknej i prasy, a poprzez jej rozpowszechnianie upatrywano najlepszy środek wyparcia demoralizującej literatury i prasy⁶⁴. Dlatego też zdaniem kongresu potrzebą chwili było zakładanie publicznych czytelni⁶⁵.

46. Zgromadzenie Generalne Katolików Niemiec obradujące w Nysie zapoznając się z działalnością niemieckiego Towarzystwa Sztuki Chrześcijańskiej z aprobatą przyjęło jego cel tworzenia dzieł artystycznych w oparciu o chrześcijańskie zasady. Równocześnie zalecało, by artyści nadając swemu

⁵⁸ *Verhandlungen der XXII. General-Versammlung...*, s. 355.

⁵⁹ *T a m ż e*, s. 360.

⁶⁰ *T a m ż e*.

⁶¹ J. K ö h l e r, *Die katholische Kirche. W: Geschichte Schlesiens. Preußisch-Schlesien 1740-1945. Österreichisch-Schlesien 1740-1918/45*. Red. J. J. M e n z e l. T. 3. Stuttgart 1999, s. 234; T. B ł a s z c z y k, *Działalność kardynała Jerzego Koppa jako biskupa wrocławskiego [1887-1914]*. *Saeculum Christianum*. R. 9: 2002, nr. 2, s. 237.

⁶² *Verhandlungen der 46. General-Versammlung...*, s. 361.

⁶³ *T a m ż e*.

⁶⁴ *T a m ż e*, s. 361-362.

⁶⁵ *T a m ż e*, s. 357.

dzieli piękno przez swoją działalność artystyczną nadawali sztuce wartości, a przez to, by sztuka chrześcijańska zmierzała do coraz większego i bogatszego rozkwitu i rozwoju. Zalecano także, by przedmiotem twórczości artystycznej była tematyka religijna, która ukazywałaby prawdy chrześcijańskiej wiary⁶⁶.

Istotnym postulatem kongresu było ustosunkowanie się do kwestii świętowania niedzieli. Delegaci żądali od władz i zarządów poszczególnych instytucji państwowych zapewnienia żołnierzom i kadrze oficerskiej uczestniczenia we Mszy św. i nabożeństwach niedzielnych, a marynarce wojennej zapewnienia osobnej posługi duszpasterskiej. Ponadto wnioskowano, by podczas manewrów oraz ćwiczeń wojskowych brano pod uwagę religijne potrzeby katolików i odprowadzono dla nich Msze św. połowe⁶⁷.

Wszystkie Generalne Zgromadzenia Katolików Niemiec były istotnym wydarzeniem tak dla Kościoła katolickiego w Niemczech jak i państwa. Nie były one debatą teologicznych sporów, jednakże miały one na celu poruszenie ważnych spraw dla życia poszczególnych grup społecznych. Świadczyć może o tym bogate spektrum tematyczne, w którym naczelne miejsce zajmowała tematyka socjalna i misyjna. Wszystkie postulaty nie były pustymi wnioskami, wyrażającymi pobożne życzenia, lecz dążono w miarę możliwości komitetów lokalnych poszczególnych towarzystw do ich urzeczywistnienia. Chciano tym samym, by nabrzmiałe dysproporcje społeczne były niwelowane. Spotkania katolików miały także na celu ukierunkowanie katolików do wypełniania obowiązku względem Boga, Kościoła, cesarza i społeczeństwa.

W XIX wieku na Śląsku odbyły się cztery Generalne Zgromadzenia Katolików Niemiec. Trzy pierwsze odbyły się we Wrocławiu, a ostatni w tym stuleciu – w Nysie. Każde z nich organizowane było w różnych okresach dziejów Niemiec. Pierwsze wrocławskie spotkanie katolików odbywało się w atmosferze wrzenia spowodowanego Wiosną Ludów. Następne dwa spotkania miały miejsce w okresie odpowiednio rozpoczęcia (1872) i likwidacji (1886) Kulturkampfu. Wydaje się, że wybór Śląska, a zwłaszcza Wrocławia na miejsce kongresu nie był przypadkowy, zważywszy, że prowincja ta najbardziej odczuwała skutki ustawodawstwa natykościelnego doby Kulturkampfu. Spotkanie w Nysie dało raczej możliwość chłodnej oceny skutków ustaw majowych i pełnej nadziei spojrzenia w przyszłość. Tak różnorodne tematy tych spotkań mogą i dzisiaj stać się przyczynkiem do wielkich dyskusji i debat w łonie Kościoła katolickiego, którego jednym z zadań powinno być zaradanie biedzie społecznej wynikłej z ucisku ekonomicznego.

⁶⁶ *Verhandlungen der 46. General-Versammlung...*, s. 362-363.

⁶⁷ *T a m ż e*, s. 358.

**GENERAL VERSAMMLUNG DER KATHOLIKEN DEUTSCHLANDS
(KATHOLIKENTAGE) IN SCHLESILIEN IN XIX JAHRHUNDERT**

Zusammenfassung

Katholikentage waren wichtige Ereignisse so für Katholische Kirche in Deutschland wie auch für Staat selbst. Sie waren nicht theologische auseinandersetzungen, sondern befasten sich mit wichtigen für die Kirche und kirchliches Leben existentiellen Fragen in Deutschland. Das bestätigt reiches Spektrum der Themen. Gehörte hier auch socialen und missions Fragen. Die Anträge und Beschlüsse waren nicht nur leere Worte mit frommen Wünschen, sondern konkrete, tauglich zur Verwirklichung Sätze. Man möchte erlösen die ernste Socialfragen dieser Zeit. Katholikentage hatten als Ziel auch vielseitige Belebung des christlich-katolischen Lebens unter der deutschen Katholiken – gegenüber Gott, Kirche, staatliche Obrigkeit und Gemeindeleben. Dies Ziel hatten auch die Katholikentage in Schlesien, in Jahren 1849, 1872, 1886 in Breslau und im Jahre 1899 in Neiße. Die aufgenommene Postulate geben uns Eisicht in die wichtige social und politische Fragen dieser Zeit.